

Couwenberg onderschrijft deze gedachte in zijn bijdrage 'Een omstreden zelfbesef' (130-147) met een citaat van Dirk-Jan van Baar 'Wij zijn Nederlanders omdat wij geen Duitsers zijn'.

Al met al is er met deze bundel een kleurrijk scala aan meningen en interpretaties verzameld met onze nationale identiteit, multiculturele samenleving, natie en nationalisme, soevereiniteit en Europese integratie als onderwerpen. In tegenstelling tot de vaak traditionele Nederlandse hang naar consensus wordt de controverser niet geschuwd. Voor het eerst wordt er vanuit verschillende disciplines over meer dan windmolens, water en wolken als ingrediënten van nationale identiteit gediscussieerd. Dat hierbij boude uitspraken en knuppels in hoenderhokken niet ontbreken, is een klein wonder, vooral bij boeken over identiteit en Europese integratie. Niemand maakt de ander uit voor nationalist, maar velen van de schrijvers hebben hun twijfels, en soms zelfs scepsis, bij de Europese eenwording. Alleen dat al maakt *Het nut van Nederland* tot verplichte kost voor beleidsmakers, journalisten, historici, politici, maar bovenal Nederlanders, in deze tijd van EU en EMU.

M. Cortel

J. Tollebeek, F. Ankersmit, W. Krul, ed., *Romantiek en historische cultuur* (Denken over cultuur III; Groningen: Historische uitgeverij, 1996, 358 blz., f65,-, ISBN 90 6554 053 9).

De opzet van deze bundel opstellen is ambitieus. Het zijn niet de geringste auteurs die in *Romantiek en historische cultuur* op zoek gaan naar achtereenvolgens 'het mythische' (Piet Blaas, Frank Ankersmit en Bernhard Scholz), 'het authentieke' (Stephen Bann, Ann Rigney, Wessel Krul, Auke van der Woud), 'het theatrale' (Wim Denslagen, Bert Overbeek, Eelke Muller) en 'het nationale' (Lut Pil, Annemieke Hoogenboom en Tom Verschaffel). Het past bij deze aard van geschiedschrijving — die in zeker opzicht inderdaad kan worden beschouwd als een reprise van de (geschied)benadering der Romantiek — dat verder een even fraaie 'proloog' (Jo Tollebeek) als 'epiloog' (Lionel Gossman) is opgenomen. Het geheel wordt voorafgegaan door een 'verantwoording' van de hand van de gezamenlijke redacteuren.

Het boek is rijk en afwisselend van inhoud, af en toe echter discutabel wat de uitgesproken pretenties of kwalificaties betreft. Bewondering is op haar plaats, bijvoorbeeld voor de inventiviteit die uit diverse bijdragen spreekt en voor de soms fantastische vergezichten die worden geboden op het landschap van het verleden. Het constructief-zelfscheppend vermogen is indrukwekkend, en dit is hier bepaald niet bedoeld als een postmoderne oprisping. En toch wringt het soms.

Vooraf in de verantwoording (7-15) staan enige uitspraken en beweringen die ik persoonlijk niet graag voor mijn rekening zou willen nemen. Er wordt ons een nieuwe vorm van geschiedtheorie voorgesteld. Daarbij zou de indruk kunnen worden gewekt dat de traditionele aprioristische en normatieve geschiedtheorie van de jaren zeventig, tachtig en negentig passé is. Dat laatste hoeft niet direct een ramp te zijn, als maar niet het kind (de traditionele historiografie) met het badwater wordt weggegooid. Dat gevaar is niet irreëel. Gesteld wordt namelijk dat de aandacht voor de concrete geschiedschrijving (inclusief het bijzondere karakter van een specifiek historisch werk) van de zijde van die nieuwe geschiedtheorie zelfs leidde tot een 'renaissance van de historiografie, de geschiedenis van de geschiedschrijving'. Een dergelijke uitspraak is niet van suggestie ontbloot. Alsof de oudere historiografische auteurs, vanaf de pennenvruchten van Fruin, Kemkamp et cetera, al niet heel lang aandacht hebben geschonken aan de concrete geschiedschrijving. Het tegendeel is het geval.

De verantwoording is dan eerder al geopend met een bekentenis die door deze recensent

eveneens met gemengde gevoelens is ontvangen. Vastgesteld wordt dat de laatste jaren 'zowel binnen als buiten de geschiedbeoefening' sprake is van een 'intensivering van de reflectie op onze omgang met het verleden'. Een 'belangrijke stimulans' daarvoor zou 'het gegeven' hebben gevormd dat 'deze reflectie niet langer uitsluitend haar inspiratie zocht in kentheoretische en methodologische problemen rond de geschiedbeoefening'. Ook dit laatste lijkt een aanvechtbare uitspraak. In de eerste plaats omdat *buiten* het terrein van de geschiedbeoefening, bijvoorbeeld op het gebied van de beeldende kunst, de letterkunde, de antropologie en de filosofie (en ook in de historische componenten daarvan, zoals de kunstgeschiedenis) men zich bepaald niet uitsluitend liet inspireren door de bedoelde kentheoretische en methodologische kwesties. In de tweede plaats omdat deze uitspraak ook tekort doet aan de ontwikkelingen *binnen* de geschiedbeoefening, en ik denk daarbij opnieuw doch niet alleen aan de (oudere) historiografie. Er zijn tal van historiografische studies, zelfs van de tijd vóór Jan Romein zijn theoretische geschiedenis introduceerde, waarin de aldaar geboden reflectie op het verleden niet uitsluitend haar inspiratie zocht in kentheoretische en methodologische problemen. Wellicht dat de betreffende uitspraak uiteindelijk toch vooral slaat op de meer traditionele geschiedtheoretische aanpak, maar dan moet het ook zo worden opgeschreven. Dat het gesignaleerde euvel, verder, 'een werkelijke verdieping van ons inzicht in de aard van het verleden en van de geschiedschrijving' behoorlijk heeft belemmerd, is een interessante conclusie, die echter — opnieuw — mogelijk veeleer te maken heeft met het aprioristische en presentistische karakter dat de geschiedtheorie in Nederland lange tijd heeft gekenmerkt.

Dat presentisme steekt overigens op andere plaatsen toch nog de kop op. Dat om welke redenen dan ook het werk van (oudere) historici 'soms tot op de huidige dag nog de moeite van het bestuderen waard is' (7), mag dan voorde geschiedtheoreticus een relevante constatering zijn, voor een historiograaf is en blijft in beginsel al dat verleden werk en letterwerk de moeite van het bestuderen waard, ook als de vruchten daarvan niet langer zouden beantwoorden aan hedendaagse maatstaven of smaakvoorkeuren.

Dat de inspanningen van historici in veel opzichten vergelijkbaar heten te zijn met 'de wijze waarop literatoren als Stendhal, Balzac of Zola de sociale werkelijkheid van hun tijd in hun romans schilderden', wil ik terstond aannemen; dat de geschiedtheoreticus echter pas *daardoor* belangstelling kreeg voor het literaire karakter van de geschiedschrijving (inclusief haar 'cognitieve dimensie') is een uitspraak die een traditioneel historiograaf slechts voor kennisgeving kan aannemen. Is de verwijzing in Fruins oratie (1860) naar Shakespeare als voorbeeld bij uitstek van de onderscheiden historische blik denkbaar, als de kersverse hoogleraar daarbij niet (mede) had gedacht aan diens dramatische kwaliteiten'?

Soms wordt ten strijde getrokken tegen karikaturen. Dat de geschiedwetenschap op enig moment in de negentiende eeuw 'het monopolie' (8) zou hebben verworven op 'de omgang met het verleden', lijkt mij historisch gezien geen houdbaar standpunt. Dat de geschiedbeoefening in die periode een proces van verwetenschappelijking doormaakt, lijkt veeleer een symptoom van historisering die de negentiende-eeuwse wetenschapsbeoefening en samenleving in veel ruimere zin markeert: van de bloei van de historische benadering (ontwikkelingsperspectief) op het terrein van theologie, de bestudering van het (vaderlands) recht en zelfs de natuurwetenschappen (Darwin — aan wie Scholz in zijn stimulerende bijdrage op bladzijde 88 terecht even refereert) tot bijvoorbeeld het nationalisme in allerlei varianten, waarbij de zoektocht naar het nationaal eigene of de volksaard tot uitdrukking kwam in het (veronderstelde) nationale karakter van kunstuitingen, taal en taalvorm, letterkunde, volksmuziek, de architectuur (inclusief het herleven van de neostijlen), de oprichting van standbeelden en monumenten, de afbeeldingen op schoolplaten tot en met hele debatten over de overtuigingskracht van nationale thematieken op de diverse wereldtentoonstellingen. Daarbij gold in allerlei vormen het (vermeen-

de) nationale verleden veelal als uitgangs- en referentiepunt. Het is mij een raadsel hoe enerzijds kan worden gerefereerd aan het fenomeen van *invented traditions*, terwijl anderzijds (twee zinnen eerder) de uitspraak met betrekking tot het monopolie van de geschiedwetenschap wordt geponeerd.

Dat de redacteurs vooraf terecht aandacht vragen voor de hernieuwde waardering van de Franse romantische geschiedschrijving (8-9), wordt bijvoorbeeld passend geïllustreerd door Kruis mooie beschouwing over het *couleur locale-begrip*. Dat zij in dit verband bovendien wijzen op een minder eenzijdige interpretatie van de vroeg-negentiende-eeuwse Duitse geschiedschrijving van Ranke *cum suis*, kan ik nog helemaal begrijpen. Dat geldt echter minder voor de afsluitende, haast bezwerende constatering: 'De nieuwe geschiedtheorie heeft de lucht van finalisme gezuiverd'. Krijgt de nieuwe geschiedtheorie hier niet wat al te veel krediet?

Het herhaaldelijk beroep op de inzichten en zegeningen van de nieuwe geschiedtheorie doet al met al een beetje denken aan het enigszins geharnaste en apodictische taalgebruik van de reclame waarin een willekeurige wasmiddelenfabrikant zijn product probeert te slijten door dit telkens weer als nieuw, vernieuwd of verbeterd te presenteren. Als verkoopargument zal dit ongetwijfeld wel hout snijden, alleen moeten we niet meteen gaan denken dat al onze noeste voorgangers in vuil goed rondliepen.

Waar de verantwoording eerder, met een verwijzing naar Gadamer, terecht waarschuwt voor het gebruik van het clichébeeld van de Romantiek (als reactie op de Verlichting), prikkelt het boek soms op andere plaatsen toch weer met wellicht al te stellige kwalificaties en karakteristieken. Blaas' behandeling van enkele historische ficties van de Romantiek is beslist een *eye-opener*, maar had qua voorstelling van zaken wel wat minder schematisch gemogen. De uitspraak bijvoorbeeld dat '[d]e Verlichting zoals bekend een lineair geschiedbeeld [had] ontwikkeld aan de hand van de begrippen wild, barbaars en beschaafd, waarmee het verloop van de geschiedenis maatschappij-typologisch werd ingevuld' (54), berust op een bepaalde interpretatie. Aan de uitspraak zelf wil ik hier niets afdoen, maar de lezer moet niet gaan denken dat de Verlichting alleen maar plaats inruimde voor dat ene, specifiek lineaire geschiedbeeld. En in het gedeelte dat volgt op de constatering — '[d]e natuur had in de loop van de achttiende eeuw haar angstaanjagendheid voor een groot deel verloren en wel door twee ontwikkelingen' (58)—had, ter nuancering van het geschetste beeld, gerust mogen worden gewezen op de enorme impact in heel Europa van de verwoestende kracht van de aardbeving van Lissabon (1755).

Met zijn essay over Bilderdijs inzichten aangaande de historische tijd in relatie tot de monadologie van Leibniz biedt Ankersmit vanuit de nieuwe geschiedtheorie (?) een even originele als onnavolgbare interpretatie (65-80). Maar vanuit historiografisch oogpunt had ik gaarne meer aandacht gezien voor de betekenis van Bilderdijs persoonlijke geschiedenis en context. Dat bijvoorbeeld het karakter van zijn *Geschiedenis des Vaderlands* — het werk zag overigens, anders dan wordt gesteld (11), tussen 1832 en 1853 het licht — óók qua ordeningsperspectief in belangrijke mate is bepaald door de postume polemiek met in de eerste plaats Wagenaar, is een vaststelling die node ontbreekt. En voor een goed begrip van Bilderdijs gedicht *De ondergang der eerste waereld* is het wenselijk ook melding te maken van diens schatplichtigheid aan Vondels treurspel *Noah, of ondergang der eerste weerelt* (1667).

Meer dan eens rijst de vraag in hoeverre het behandelde specifiek aan de Romantiek kan of mag worden toegeschreven. Verschaffel constateert in zijn gedegen bijdrage (297-320) dat het aan de historische stoet of optocht ten grondslag liggende 'streven (zich) situeerde enerzijds op het vlak van de historische beeldvorming, anderzijds op dat van de publieke voorstelling en het effectbejag... De romantische geschiedvoorstelling wilde de moderne toeschouwer van de geschiedenis *onder de indruk laten komen*' (309). Er worden hier enige elementen met elkaar

verbonden, waarvan het maar de vraag is in hoeverre zij specifiek in deze samenhang én gekoppeld aan de romantische geschiedvoorstelling moeten worden gezien. Terecht merkt Verschaffel zelf al op dat het, als het om de beschikbare 'middelen' gaat, de 'karakteristieken van het specifieke medium als zodanig' betreft. Maar in hoeverre kunnen deze (exclusief) met de romantische geschiedvoorstelling worden verbonden? De beoogde werkingskracht, het willen overtuigen en imponeren, werd als expressiemiddel in de beeldtaal al lang, heel lang voor de romantiek doelbewust aangewend, ook waar het ging om (fictieve) historische voorstellingen: van onder meer de beroemde sculptuur van Gianlorenzo Bernini 'De extase van de H. Theresa' (circa 1650) in de Comarokapel te Rome, Rembrandts schilderij 'De samenzwering van Claudius Civilis' (1661-1662), het opvoeren van historische taferelen en spiegelgevechten op het IJ bij gelegenheid van het bezoek aan Amsterdam van bijvoorbeeld Maria de Medici (1638) en tsaar Peter de Grote (1716) tot en met de haast stereotype geworden voorstellingen op schoolplaten (tot diep in de twintigste eeuw). En ook buiten de wereld van de beeldtaal stonden de nodige (retorische) middelen ten dienste. Men denke bijvoorbeeld aan het inlassen van gefingeerde historische redevoeringen als stijlfiguur in menig *exemplum* van humanistische geschiedschrijving. Het beoogde effect was daarbij, zeker ten dele, vergelijkbaar het imponeren van de lezer door deze direct te betrekken bij het verleden met de retorische middelen en stijlfiguren die de eermalige contemporaan ten dienste stonden. De dialoog tussen heden en verleden werd er in elk geval door bevorderd.

Ofschoon de ruimte ontbreekt om uitvoeriger op de verschillende bijdragen in te gaan, mag worden geconstateerd dat deze doorgaans van hoog niveau zijn. Ondanks bovenstaande enigszins kritische exegese, mag de bundel dan ook eenieder worden aanbevolen. De redactie heeft voor een oorspronkelijke en boeiende aanpak geopteerd en verschillende auteurs slaan paden in die, althans *in historicis*, nog weinig zijn betreden. Het is kortom een leerzaam en uitdagend boek.

L. H. M. Wessels

1 R. Fruin, 'De onpartijdigheid van den geschiedschrijver' (1860), in: *Verspreide geschriften*, IX ('s-Gravenhage, 1904) 274-299.

M. Loonstra, met bijdragen van B. Woederink, e. a., *Uit koninklijk bezit. Honderd jaar Koninklijk Huisarchief. De verzamelingen van de Oranjes* (Zwolle: Waanders, 1996, 231 blz., f75,-, ISBN 90 400 9774 7).

Vorstelijke verzamelingen vormen een bijzonder onderdeel van het cultureel erfgoed van een natie. Door de van oudsher bijzondere positie van de vorst (*l'état, c'est moi*) vond een vermenging plaats van overheidsarchief en particulier archief waardoor verzamelingen van vorstenhuizen een speciaal karakter kregen.

Vorsten behoorden tot de vroegste verzamelaars van kunst en rariteiten en behoorden door hun positie ook tot de groep van bevoorrechten die in grote hoeveelheden geschenken ontvingen van gelijkwaardigen en van ondergeschikten. Hierdoor ontstond vaak een merkwaardige mengeling van archivalia, foto's, films, boeken en objecten variërend van kunst tot kitsch.

In tegenstelling tot veel objecten in musea die geïsoleerd zijn geraakt, is in dit soort collecties de achterliggende relatie tussen het object en zijn wederwaardigheden vaak nog goed te leggen dan wel te reconstrueren doordat archivalia en objecten niet per definitie van elkaar gescheiden zijn maar bijeen zijn gebleven. De staat waarin deze verzamelingen de tand des tijds hebben doorstaan varieert echter in hoge mate. In veel gevallen bestaat er een grote continuïteit en is